

Az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolán belül a Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti, a Középkori Magyar Történeti és a Történelem Segédtudományai doktori program elsőként 2010-ben fogott össze, hogy egy közös konferenciát szervezzenek a PhD hallgatók számára.

Az első követte a második, harmadik, és a szervezők lassan hagyományt teremtettek. Így vált szokássá, hogy a konferenciákon elhangzott előadások tanulmányá formált szövegét minden évben közreadjuk. 14 tanulmányt talál a kötetben az olvasó. Egyetemes- és magyar történelmi, régészeti témájú tanulmányok egyaránt olvashatók, a népvándorlás korától a Jagelló-korig.

Tanulmányok

Micae Mediaevales VI

MICA E MEDI AEVA LES VI

*Fiatal történészek
dolgozatai
a középkori
Magyarországról
és Európáról*

2017

MICAE MEDIAEVALES VI.

*Fiatal történészek dolgozatai
a középkori Magyarországról és Európáról*

MICAE MEDIAEVALES

VI.

*Fiatal történészek dolgozatai a középkori
Magyarországról és Európáról*

SZERKESZTETTE

*Fábián Laura, Uhrin Dorottya,
Farkas Csaba, Ribi András*

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Budapest
2017

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Tanulmányok – Konferenciák
11. kötet

A tanulmányokat lektorálták:

Bertényi Iván, Csernus Sándor, Draskóczy István, Dreska Gábor, Falvay Dávid,
Gyóni Gábor, Hunyadi Zsolt, Klaniczay Gábor, Körmendi Tamás, Molnár Péter,
Thoroczkay Gábor, Töll László, Valter Ilona, Zsoldos Attila

Sorozatszerkesztő

Draskóczy István, Körmendi Tamás, Nagy Balázs

A kiadványt tervezte

Kiss Béla

A kötet megjelenésére az ELTE-BTK Hallgatói Önkormányzat Tudományszervezési és Kutatási Pályázat és a Magyar Lajos Alapítvány támogatásával került sor.

A tanulmányok szerzői © Bélfenyéri Tamás, Buják Gábor, Csoltkó Emese, Fábián Laura, Farkas Csaba, Haramza Márk, Kálmán Dániel, Kelemen Zoltán, Konrád Eszter, Péderi Tamás, Pozsár Dániel, Ribi András, Szolnoki Zoltán, Ternovác Bálint

A kötet szerkesztői © Fábián Laura, Uhrin Dorottya, Farkas Csaba, Ribi András

ISBN 978-963-284-826-6

ISSN 2062-2198

Nyomta és kötötte a Printtatu Kft.

Felelős vezető: Szabó Gábor

Tartalomjegyzék

DRASKÓCZY ISTVÁN – KÖRMENDI TAMÁS – NAGY BALÁZS

Előszó 9

Rövidítésjegyzék 11

BÉLFENYÉRI TAMÁS

Bátori András, „az utolsó káptalan által megválasztott” váradi püspök (1329–1345) 15

BUJÁK GÁBOR

Brezalauspurc, Preslava civitas, Preslawaspurch.

Pozsony német elnevezésének eredete 35

CSOLTKÓ EMESE

Az ócsai premontrei prépostság régészeti kutatása 49

FÁBIÁN LAURA

Egy 14. századi új Salamon: V. (Bölcs) Károly francia király 67

FARKAS CSABA

Karrier az Árpádok udvarában.

Az udvari méltóságviselők politikai pályafutása a 13. századi Magyarországon 87

HARAMZA MÁRK

VLFBERHT. Egy kardfelirat eredete és technológiája 103

KÁLMÁN DÁNIEL

A szárnyas lótól a pegazusig.

Heraldikai ízlés a Jagelló-kori Magyarországon 119

KELEMEN ZOLTÁN

Az uralkodói hatalom korlátai a középkorban

Aegidius Romanus és Bartolomeo di Lucca művei alapján 129

TARTALOMJEGYZÉK

KONRÁD ESZTER

Veronai Szent Péter ereklyéi a középkori Magyarországon 149

PÉDERI TAMÁS

A gazdaság szerepe a független Novgorod korai háborúiban..... 169

POZSÁR DÁNIEL

Menetvonalak és stratégia.

Az 1101. évi keresztes hadjárat az 1097-es anatóliai áttörés tükrében..... 183

RIBI ANDRÁS

Karrier, tisztségek, létszám.

A fehérvári keresztes konvent személyi összetétele (1390–1450)197

SZOLNOKI ZOLTÁN

A Salimbeni-Montanini konfliktus és megoldása.

Hatalmi harcok, vendetta és propaganda a középkori Sienában..... 213

TERNOVÁ CZ BALINT

A macsói és barancsi területek története 1319-ig.....227

Köszönetnyilvánítás 241

A szerzőkről..... 243

Table of contents

ISTVÁN DRASKÓCZY – TAMÁS KÖRMENDI – BALÁZS NAGY	
<i>Foreword</i>	9
<i>List of Abbreviations</i>	11
TAMÁS BÉLFENYÉRI	
<i>Andrew Bátori, „the Last Bishop of Oradea Elected by the Members of the Chapter” (1329–1345)</i>	15
GÁBOR BUJÁK	
<i>Brezalauspurc, Preslava civitas, Preslawaspurch. About the Origin of the Name of Pressburg</i>	35
EMESE CSOLTKÓ	
<i>Excavation of Ócsa’s Premonstratensian Monastery</i>	49
LAURA FÁBIÁN	
<i>A Fourteenth-Century New Solomon: King Charles V ‘the Wise’</i>	67
CSABA FARKAS	
<i>A Career in the Court of the Árpáadian Dynasty. The Political Career of Royal Court Dignitaries in 13th-Century Hungary</i>	87
MÁRK HARAMZA	
<i>VLFBERHT. Technology and Provenance of a Sword-Inscription</i>	103
DÁNIEL KÁLMÁN	
<i>From the Winged Horse to the Pegasus. Heraldic Taste in Jagellonian Dynasty</i>	119
ZOLTÁN KELEMEN	
<i>The Limits of Royal Power in the Middle Ages in the Works by Gilles of Rome and Ptolemy of Lucca</i>	129

TABLE OF CONTENTS

ESZTER KONRÁD	
<i>The Relics of Saint Peter of Verona in Medieval Hungary</i>	149
TAMÁS PÉDERI	
<i>The Role of Economy in the Early Wars of Novgorod</i>	169
DÁNIEL POZSÁR	
<i>Marching Lines and Strategy.</i>	
<i>The Crusade of 1101 in the Light of the Break-Through of 1097 in Asia Minor</i>	183
ANDRÁS RIBI	
<i>Career, Office-Holders, Numbers.</i>	
<i>The Personnel of the Hospitallers' Convent of Székesfehérvár (1390–1450)</i>	197
ZOLTÁN SZOLNOKI	
<i>The Conflict between Salimbeni and Montanini Families and its Solution.</i>	
<i>Factional Strives, Vendetta and Propaganda in Medieval Siena</i>	213
BÁLINT TERNOVÁCZ	
<i>The Territories of Macsó and Barancs until 1319</i>	227
<i>Acknowledgements</i>	241
<i>Notes on Contributors</i>	245

Rövidítésjegyzék

Alexiad	E. R. A Sewter (trans.) – Peter Frankopan (ed.): Anna Komnene: <i>The Alexiad</i> . London, 2003.
ÁMTF	Györffy György: <i>Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza</i> . I–IV. Budapest, 1963–1998.
AO	Nagy Imre – Tasnádi Nagy Gyula (szerk.): <i>Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis</i> . I–VII. Budapest, 1878–1920.
AOkl	Kristó Gyula et al. (szerk.): <i>Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387</i> . I–XL. Budapest–Szeged, 1990–2015.
ÁÚO	Wenzel Gusztáv (szerk.): <i>Árpád-kori új okmánytár</i> . I–XII. Pest–Budapest, 1860–1874.
CD	Georgius Fejér (ed.): <i>Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis</i> . I–XI. Buda, 1829–1844.
CDC	Tadeus Smičiklas (ed.): <i>Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae</i> . I–XVII. Zagreb, 1904–1984.
CDES	Richard Marsina (ed.): <i>Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae</i> . I–II. Bratislava, 1971–1987.
CFH	Albinus Franciscus Gombos (ed.): <i>Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stripe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCXI</i> . I–IV. Budapest, 1937–1943.
Csánki	Csánki Dezső: <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában</i> . I–III., V. Budapest, 1890–1913. Repr. Budapest, 1985. (Fekete Nagy Antal: <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában</i> IV. kötet: <i>Trencsén vármegye</i> . Budapest, 1941.)

DF	MNL OL, U szekció, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DHA	Georgius Györffy (ed.): <i>Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et actae ad historiam Hungariae pertinentiam</i> . I. Budapest, 1992.
DL	MNL OL, Q szekció, Diplomatikai Levéltár
Engel: Arch	Engel Pál: <i>Magyarország világi archontológiája 1301–1457</i> . I–II. Budapest, 1996.
Engel: Gen	Engel Pál: <i>Középkori magyar genealógia</i> . Budapest, 2001. CD-ROM.
Érszegi	Érszegi Géza: A Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában, 1193–1543. In: Farkas Gábor (szerk.): <i>Fejér megyei történeti évkönyv</i> 5. Székesfehérvár, 1971. 177–264.
HO	Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly – Véghely Dező (szerk.): <i>Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius</i> . I–VIII. Győr–Budapest, 1865–1891.
KMC I.	Körmendi Tamás (szerk.): <i>Középkori magyar címereslevelek I.</i> (1439–1503). Budapest, 2013.
KMTL	Kristó Gyula (főszerk.): <i>Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)</i> . Budapest, 1994.
MGH	Georg Heinrich Pertz et al. (ed.): <i>Monumenta Germaniae Historica</i> . Hannoverae, 1826–2014.
MHH	Áldásy Antal – Fejérpataky László (szerk.): <i>Monumenta Hungariae Heraldica. Magyar czimeres emlékek</i> . I–III. Budapest, 1901–1926.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
MNM	Áldásy Antal (szerk.): <i>A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei</i> . I–II. Budapest, 1904–1923. Reprint: Budapest, 2010.
MREV	Fraknói Vilmos (szerk.): <i>Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis</i> . I–IV. Budapest, 1896–1907.
MTA	Magyar Tudományos Akadémia

NL	Novgorodszkaja pervaja letopisz sztarsego i mladsego izvodov. Moszkva-Leningrád, 1950.
OT	Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: Oroszország története. Budapest, 2001.
PVL	Poveszty vremennih let. Moszkva–Augsburg, 2003.
RA	Szentpétery Imre – Borsa Iván (szerk.): <i>Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke</i> I–II. Budapest, 1923–1987.
RIS	Lodovico Antonio Muratori et al. (ed.): <i>Rerum Italicarum Scriptores</i> . I–III. Milan etc. 1723–2012.
Zichy	Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső – Barabás Samu – Krammerer Ernő – Dőry Ferenc – Lukcsics Pál (szerk.): <i>A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo</i> . I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931.
ZsO	Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint (szerk.): <i>Zsigmondkori oklevéltár</i> . I–XII. Budapest, 1951–2014.
Zsoldos: Arch	Zsoldos Attila: <i>Magyarország világi archontológiája 1000–1301</i> . Budapest, 2011.

Egy 14. századi új Salamon: V. (Bölcs) Károly francia király*

Bevezetés

V. (BÖLCS) KÁROLY francia uralkodó udvarában Jean Golein, karmelita szerzetes és teológus a király megrendelésére franciára fordította Guillaume Durand-tól a *Rationale divinorum officiorum*ot, melynek elejére egy saját előszót illesztett, ebben ajánlva munkáját királyának. Megnevezve fordítása célját, a francia királyt a híres ószövetségi bölcshez, Salamonhoz hasonlította, aki minden olyan iránt érdeklődött és minden olyat tudni szeretett volna, amelyek segítségével uralkodni tud.¹ Ekkoriban nem csupán Jean Golein vont párhuzamot V. Károly és Salamon között, számos kortársának is feltűnt ket-tejük hasonlósága. A bölcsesség imázsát a francia király szintén igyekezett minél több területen magáról is kialakítani.

A középkori királyokról kialakult, illetve kialakított kép meghatározó jelentőségű lehetett uralkodásuk alatt éppúgy, mint haláluk után. A keresztény uralkodók és udvari embereik az esetek egy részében az Ószövetségből merítettek példákat, így Salamon és Dávid király gyakran követendő eszményképekké váltak számukra. Egyes uralkodók reprezentációjában ez a bibliai vonás hangsúlyosabbnak tűnhet, így nem egy középkori, főleg 14. századi király próbált Salamon legendás műveltségéhez felérni.²

* Köszönet illeti Molnár Pétert, aki értékes megjegyzéseivel külső lektorként hozzájárult a tanulmány megszületéséhez.

¹ „[...] commande mon dit souverain seigneur a moy son tres petit clerc frere Jehan Golein de lordre de Nostre Dame du carme. le plus petit maistre en theologie de sa fille luniversite de Paris. que je li mette et translate de latin en francois le livre que on appelle le racional des divins offices. car il considerant que Salemon vouloit enquerir de toutes choses par les queles il se gouvernoit temporelment, de quoy la royne de Sabba s'esbahi forment pour lordenance des ministrans mais plus se peust esmerveiller se elle veist la noblesce de France et lordre des ministrans a Dieu ordenez par les roys de France [...]” BnF MS fr. 437, fol. 2v.

² Az ószövetségi Salamon királyról mint uralkodói modelltől a kora középkortól, a teljesség igénye nélkül ld. Jacques Krynen: *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France. XIIIe–XIVe siècle*. Paris, 1993. 208–210.; Jacques Le Goff: *Saint Louis*. Paris, 1996. 452–456., 682–684.; Samantha Kelly: *The New Solomon. Robert of Naples (1309–1343) and Fourteenth-Century Kingship*. Leiden–Boston, 2003.; Klaniczay Gábor: A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon. *Aetas*, 23 (2008) 25–41.; M. Cecilia

Jelen tanulmány egy bölcsességéről igen híressé vált Valois-király, (Bölcs) Károly reprezentációját vizsgálja ebből a szempontból, akiről általánosan elterjedt, hogy kortársai is Salamonhoz hasonlították. Érdeemes részletekbe menően körüljárni, hogy ez a kép mennyire árnyalható. Pontosan mely területeken és kiknél vált Salamon király V. Károly reprezentációjában központi szereplővé és követendő példaképpé. Fontos különválasztani a kérdést, hogy egyrészt a kortársai miként hasonlították Salamonhoz, illetve ő maga hogyan igyekezett a bölcs őszövetségi királyhoz hasonlóan uralkodni. Vagyis hogyan jellemezhető az az „új salomoni” kép, amelyet V. Károlyról önmaga és környezete igyekezett kialakítani.³ Arra is kitérek továbbá, hogy a 14. században a bölcsességről és a hatalomgyakorlásról alkotott elképzelések és azok változása milyen összefüggésben állnak a bölcs király archetípusáról, Salamonról kialakított imázssal.

Sok esetben azok az őszövetségi személyek – tágabb értelemben Salamon mellett Dávid, Mózes vagy például Melkizedek⁴ – akik uralkodói megrendelésre készített művekben szerepelnek, összekapcsolhatóak az uralkodói ideológiával is. Nem minden esetben nyilvánvaló a hasonlítás vagy hasonlóság, gyakoribb, hogy egy összetett rendszert lehet felfedezni az implicit utalások sorában, melyeknek célja, hogy bizonyos asszociációkat teremtsenek.⁵

Annak ellenére, hogy V. Károly uralmára nosztalgiával tekintettek vissza halála után, és neve összeforrt a párizsi kulturális élet virágzásával, regnálása kezdetét még egyaránt jellemezték bel- és külpolitikai konfliktusok. Nem csupán a százéves háborúból fakadó problémákkal kellett szembenéznie, de helyzetét tovább súlyosbította Étienne Marcel lázadása (1357–1358) és a *Jacquerie* (1358) is.⁶ A kialakult válságot nemcsak kezelni tud-

Gaposchkin: *The Making of Saint Louis: Kingship, Sanctity and Crusade in the Later Middle Ages*. Ithaca, 2008. 111–115., 232., 236.; Claudia Rapp: *Old Testament Models for Emperors in Early Byzantium*. In: Paul Magdalino – Robert S. Nelson (ed.): *The Old Testament in Byzantium*. Washington D. C., 2010. 175–197.; Paul Kershaw: *Peaceful Kings. Peace, Power, and the Early Medieval Political Imagination*. New York, 2011. 144–148., 174–240.; Fábián Laura: IX. Lajos bibliai király-modellje: Salamon király. *Világtörténet*, 36 (2014) 579–604.

³ V. Károly Salamon királyhoz hasonló oldalára már több kutató is felhívta a figyelmet, például Claire Richter Sherman: *Representations of Charles V of France (1338–1380) as a Wise Ruler. Medievalia et Humanistica*, 2 (1971) 83–96.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 290–294.; Jean-Patrice Boudet: *Le modèle du roi sage aux XIIIe et XIVe siècles. Revue Historique*, 647 (2008) 545–566.; Mark Cruse: *The Louvre of Charles V: Legitimacy, Renewal, and Royal Presence in Fourteenth-Century Paris. L'Esprit Créateur*, 54 (2014) 25–28.

⁴ Egyes Melkizedek ábrázolásokon IV. Károly császár kriptoportréit vélte felfedezni: Iva Rosario: *Art and Propaganda, Charles IV of Bohemia (1346–1378)*. Woodbridge, 2000. 98–100.

⁵ Elka Bakalova: *King David as a Model for the Christian Ruler: Some Visual Sources*. In: Ivan Biliarsky – Radu G. Paun (ed.): *The Biblical Models of Power and Law: Papers of the International Conference, Bucharest, New Europe College 2005*. Frankfurt am Main, 2008. 93–131.

⁶ V. Károly uralkodásáról és reprezentációjáról a fontosabb munkák: Roland Delachenal: *Histoire de Charles V. I–V*. Paris, 1909–1931.; Léopold Delisle (ed.): *Recherche sur la librairie de Charles V. I–II*. Paris, 1907.; Jeannine Quillet: *Charles V, le roi lettré. Essai sur la pensée politique d'un règne*. Paris, 1984.; Françoise Autrand: *Charles V le Sage*. Paris, 1994.; Claire Richter Sherman: *The Portraits of Charles V of France*

ta, de a későbbi intézkedései hatására „Bölcs” melléknévvel is kitüntették kortársai. Halála után fia, VI. (Őrült) Károly (1380–1422) alatt pedig V. Károly uralma végképp megszépült, ami a róla kialakult idealizált képet tovább gazdagította.⁷ A kiérdemelt „bölc” jelzőt nem csupán a politikai sikerek hatására érte el, de nagyszabású művészet és tudománypártoló tevékenységét is gyakran dicsérték. Többek között az ő nevéhez fűződik a Louvre⁸ királyi rezidenciává alakíttatása (1367–1368), ahol egy – ebben a korban egyedülálló – több szintes királyi könyvtárat hozatott létre.⁹ Ugyan a korábban uralkodó (francia) királyok is gyűjtötték a könyveket, mégis a számottevőnek nevezhető mennyiségi növekedés miatt vált ez a gyűjtemény különlegessé.¹⁰ Ennek háttérében többek között az udvarban dolgozó fordítók (Jean Corbechon, Raoul de Presles, Jean Golein, Denis Foulechat), írók és költők (Philippe de Mézières, Christine de Pisan, Eustache Deschamps), filozófusok (például Nicole Oresme) és művészek (Jean Pucelle, Jean le Noir, André Beauneveu stb.) tevékenysége is állt. Az V. Károly által támogatott francia nyelvre lefordított kötetek,¹¹ a megannyi építkezés és a gazdagon illuminált kódexek mind hozzájárultak a róla kialakult bölcsen uralkodó király képhez – aki idővel maga is a bölcsesség mintaképévé vált. Mindez pedig a monarchia hatalmának és presztízsének a megerősítését szolgálta a százéves háború eseményei és a belpolitikai válságok után.¹²

(1338–1380). New York, 1969.; Claire Richter Sherman: *Imaging Aristotle: Verbal and Visual Representation in Fourteenth-Century France*. Berkeley, 1995.

⁷ Michael Richarz: Prudence and Wisdom in Christine de Pizan's *Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. In: Karen Green – Constant J. Mews (ed.): *Healing the Body Politic. The Political Thought of Christine de Pizan*. Turnhout, 2005. 101–116., 99.; Daisy Delogu: Reinventing Kingship: Christine de Pizan's *Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. In: Uő.: *Theorizing the Ideal Sovereign. The Rise of the French Vernacular Royal Biography*. Toronto, 2008. 153–183.

⁸ Mary Whiteley: Le Louvre. In: Frédérique Pleybert – Arnaud Alexandre (ed.): *Paris et Charles V*. Paris, 2001. 113–121.

⁹ A könyvtár nemcsak V. Károly megrendelése révén növekedett, mivel a környezete tudta, hogy a király számára a könyv mindig kedves ajándék volt, és a kutatások alapján több jel is arra utal, hogy olvasta, illetve használhatta is őket. Delisle, L.: *Recherche*, 50.; François Avril (ed.): *La Librairie de Charles V, exposition à la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1968. 87.; Marie-Hélène Tesnière: La Librairie modèle. In: *Paris et Charles V*. 225–233.; Marie-Hélène Tesnière: Livres et pouvoir royal au XIVe siècle: La Librairie du Louvre. In: István Monok (ed.): *De Bibliotheca Corviniana. Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'état moderne*. Budapest, 2009. 251–264.; Catherine Daniel: Le livre et l'exercice du pouvoir: culture livresque du monarque et symbole politique de la bibliothèque royale. In: Karin Ueltschi (ed.): *L'univers du livre médiéval. Substance, lettre, signe*. Paris, 2014. 73–92.; Steven J. Williams: Giving Advice and Taking It: The Reception by Rulers of the Pseudo-Aristotelian *Secretum Secretorum* as a *Principis Speculum*. In: Carla Casagrande – Chiara Crisciani – Silvana Vecchio (ed.): *Consilium. Teorie e pratiche del consigliere nella cultura medievale*. Firenze, 2004. 154.

¹⁰ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 228–231.; Már elődje, II. (Jó) János (1350–1364) is nagyobb mennyiségben gyűjtött és fordított francia nyelvre könyveket, de a folyamat fia alatt tetőzött be igazán. Delisle, L.: *Recherche*, I. 2.

¹¹ Az V. Károly udvarában íródott történetírói munkákról magyarul ld. Csernus Sándor: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*. Budapest, 1999. 51–57.

¹² Sherman, C. R.: *Representations of Charles V*, 83.

Elsőként érdemes áttekinteni a korabeli politikai gondolkodásban azokat az elvárásokat, amelyek V. Károlyt is inspirálhatták hatalomgyakorlásában és kulturális döntéseiben illetve önreprezentációja formálásában. Évszázadokon keresztül általános elvárás volt a királyok felé, hogy a keresztény tanokat mindig tartsák szem előtt, megfelelően gyakorolva azokat, valamint igazságosak és könyörületesek legyenek, törekedjenek a békére. John of Salisbury *Policraticus*-át követően a 13. század közepétől a királytükörök szerzői körében egyre inkább előtérbe került az az elmélet, hogy a királyság hatalmi szempontjából az uralkodóknak az elmélkedő jellegű és teoretikus bölcsességre (*sapientia*) is szert kell tenniük a megfelelő kormányzáshoz. Az elképzelés idővel nem csupán kiegészült a *prudentia* erényének, vagyis a gyakorlatban is megnyilvánuló tudós műveltség arisztotelészi gyökerű értelmezésével, hanem egyre nagyobb jelentőségre is szert tett.¹³ Ez az elméleti háttér összefügg Salamon király középkori értelmezésével is. Ahogy Bernard Guenée kiemelte: a bölcsességre a kora középkortól kezdve a Salamon-féle Példabeszédek könyve alapján mint egyfajta Istentől kapott ajándékra, erényre tekintettek. Így a 13. század közepétől az elsődlegesen fontossá váló politikai erény, a *prudentia*, a gyakorlatba átültetett tudás is elvárásként fogalmazódott meg az uralkodó számára. Főleg a 14. századi uralkodók körében a bölcsesség mellé a tanulás társult egyre nagyobb hangsúllyal,¹⁴ akik számára a tudás fontos szemponttá vált.

V. Károlyon túl Samantha Kelly nápolyi Bölcs Róbertet (1309–1343) tekintette a 14. századi bölcs uralkodó kezdeti és befolyásos példájának, de rajta kívül még IV. Károly német-római császárt (1355–1378) is a 14. századi művelt uralkodók közé lehet sorolni.¹⁵ Ide tartozott a jog és a törvényhozás területe is, nem csupán elméleti, de gyakorlati szinten is, melyre a 14. század elején Aegidius Romanus, majd később Christine de Pisan (1365–1430), V. Károly életrajzírója nagy súlyt fektetett.¹⁶ Tehát nem pusztán törvényeket kell alkotnia az uralkodónak, de a *prudentia* a politikai aktivitással is összekapcsolódott. A 14. század egyik kiemelkedő filozófusa és a párizsi egyetem kancellárja, Jean Buridan is fontosnak vélte, hogy a jó uralkodó alaposan ismerje a törvénykezést a kánonjogtól a közjogig.¹⁷ Emellett az arisztotelészi felfogás is hatott a *prudentiáról* való elképzelésekre, amelyhez egyre inkább hozzá tartozott a politika területe is.¹⁸ V. Károly uralkodását tekintve fáradhatatlanul igyekezett megfelelni az ehhez hasonló elvárásoknak, és politikai stratégiájának egyik sarokköve volt a tudás támogatása, mely összekapcsolódott a köz-

¹³ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 217–224.; Eugène Rice: *The Renaissance Idea*, Cambridge, 1958.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 19–20.; Természetesen ez nem zárja ki a *prudentia* kifejezés korábbi, akár kora középkori használatát. Bernard Guenée: *L'Occident aux XIVe et XVe siècles*, Paris, 1993. 137–142.

¹⁴ Guenée, B.: *L'Occident*, 139–140.; Leginkább IX. Lajos (1226–1270) francia király jelentette az átmenetet ebből a szempontból. Kelly, S.: *The New Solomon*, 263.

¹⁵ Kelly, S.: *The New Solomon*, 294–297.; Rosario, I.: *Art and Propaganda*, 75.; Eva Schlotheuber: *Drugi Salomon i 'mađry król'. 'Teologia władzy' i praktyka władania cesarza Karola IV (zm. 1378). Prace Historyczne*, 141 (2014) 613–633.

¹⁶ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 221.

¹⁷ V. Károly könyvtárából ismertek a jogi könyvek. Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 74–76., 107–108.

¹⁸ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 217–218.

jóra való figyelemmel – például gazdasági és infrastrukturális intézkedéseivel – és azzal, hogy a királynak a műveltséget közvetítenie kell a szélesebb közönség felé is.¹⁹

Fontos megemlíteni, hogy az V. Károlyról kialakult bölcs imázs igen nagy részben a Christine de Pisan²⁰ által írt uralkodói életrajznak köszönhető (*Le livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*),²¹ melyet nem sokkal a király halála után írt és 1404-re készült el vele. Ebben kiemeli, hogy V. Károly „igazi építő és eszes (*prudent*) uralkodó” volt. Templomokat, palotákat, erődítményeket, hidakat állíttatott helyre és újakat építtetett, uralma anyagi prosperitást hozott a királyságban.²² Christine de Pisan a király kormányzási gyakorlatában is megnyilvánuló tudásának eredményeként emelte ki, hogy szorgalmasan együttműködött a párizsi egyetemmel, és mindig hallgatott tanácsadói véleményére.²³ Szintén korabeli elvárás volt az uralkodótól, hogy tudása révén szakértővé is váljon.²⁴ Christine de Pisan a katonai feladatokról és a harciasságról úgy vélte, hogy az uralkodónak nem szabad ezeket elhanyagolnia, de elsőrangú szerepe már nem elsősorban katonai jellegű volt, ezáltal a hadvezéri funkció megoszthatóvá vált, amiben központi szerepet kapott hadvezére, Bertrand du Guesclin.²⁵ A felelősségteljes kormányzáshoz és a *prudentiára* való igyekezethez tartozott az előrelátás politikai erénye, vagyis az uralkodó mindig vegye figyelembe a jövő eseményeit, és tetteiben egy meghatározott célra összpontosítson, amiben az okosság és a tudós műveltség segítheti.²⁶ Kronológiai – az általam vizsgált források több évtizeddel korábbiak – és terjedelmi okoknál fogva Christine de Pisan munkáját nem elemzem részletesen, mivel elsősorban azokra a forrásokra koncentráltam, amelyek ennél korábbiak. De fontos megemlíteni, hogy az V. Károly halálát követően is formálódó „bölcs király” kép sokat köszönhet ennek a szövegnek,²⁷ melyben kiemelt szerepet szánt a bölcsességnek és számos példával mutatta be a francia király bölcs döntéseit és tetteit.²⁸

¹⁹ Christine de Pisan szavaival élve: „Ci dit encore de la prudence du roy Charles sus la pourveance du bien commun.” Krynen, J.: *L'empire du roi*, 219–220.; Richarz, M.: Prudence and Wisdom, 105., 109.; Carra Ferguson O'Meara: *Monarchy and Consent. The Coronation Book of Charles V of France*. London, 2001. 48., 52.

²⁰ Joël Blanchard: “Vox poetica, vox politica”: The Poet's Entry into the Political Arena in the Fifteenth Century. In: Renate Blumenfeld-Kosinski – Kevin Brownlee (ed., transl.): *The Selected Writings of Christine de Pisan*. New York, London. 1997. 362–371.

²¹ Suzanne Solente (ed.): *Le Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V*. I–II. Paris, 1936–1940. (réimpr. Genève, 1977).; Részletekért ld. Blumenfeld-Kosinski, R. – Brownlee, K.: *The Selected Writings*, 113–115. Ezt az életrajzot II. (Merész) Fülöp (1363–1404) Burgundia hercege rendelte meg nem sokkal halála előtt. Christine de Pisan ezen életrajzírása „hibrid” jellegű, a hagyományos királytükörkhöz is hasonló, erről ld. Delogu, D.: *Reinventing Kingship*, 154.

²² Krynen, J.: *L'empire du roi*, 218–220.

²³ Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 46–49.

²⁴ Guenée, B.: *L'Occident*, 141.; Csernus S.: *A középkori francia*, 55–56.

²⁵ Csernus S.: *A középkori francia*, 56.

²⁶ Guenée, B.: *L'Occident*, 137–142.

²⁷ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 200.

²⁸ Richarz, M.: Prudence and Wisdom, 153–183.

Salamon a prológusokban: Jean Corbechon és Jean Golein írásaiban

Ahogy fentebb említettem, V. Károly átalakíttatta a Louvre²⁹ épületét, és katalogizált könyvtárában több száz kötetet gyűjtött össze a jog, a tudományok, a történelem és más területek műveiből; leginkább francia nyelven, ami még különlegesebbé tette gyűjteményét.³⁰ Az általa megrendelt fordítások elé a fordítók³¹ mindig egy saját prológusban ajánlották művüket a királynak, melyekből a korabeli udvari gondolkodásmód és ideológia főbb vonásai is kirajzolódhatnak. Ezek nagy részében a szerző kiemeli, hogy V. Károly a közjó (*bien commun*) érdekében készítette őket, mivel a király fontosnak tartotta alattvalói érdekét is.³²

Előjáróban lényeges hangsúlyozni, hogy a Salamonra történő hivatkozások egy részénél különbséget kell tenni az általános jellegű bibliai citátumok (melyekben például mellékszereplőként hivatkoznak rá Dávid fiaként vagy Roboám apjaként) és – amennyiben van ilyen –, a kontextustól függő korabeli politikai utalások között. Természetesen az is árulkodó vonás lehet, ha az adott szerzőnél egy átfogó kép rajzolódik ki a sok Salamonra utaló idézete alapján, vagyis hogyan vélekedett Salamonról, a pozitív vagy inkább negatív tulajdonságait emeli-e ki.

V. Károlyra új Salamonként írott forrásban négy esetben hivatkoznak, ebből kettő még életében keletkezett, a másik kettő pedig már a halála után kialakult nosztalgikus légkörhöz kötődik. Ezek közül az egyik legkorábbi Bartholomaeus Anglicus 13. századi angol ferences szerzetes munkájának, a *De proprietatibus rerum*-nak az 1372-ben francia nyelvre fordított változatának (*Livre des propriétés des choses*) a prológusában található, de az eredeti kézirat elveszett.³³ A *De proprietatibus rerum*ot hat nyelvre is lefordították: Beauvais-i Vince *Speculum*a mellett az egyik legnépszerűbb enciklopédia volt a késő középkorban, így a királyi udvarokban is. A fordító, Jean Corbechon az előszavában az uralkodói ideál kérdését járja körül, és úgy véli, hogy csakis a bölcsesség az, amire egy királyi szív vágyhat.³⁴ Ennek alátámasztására elsőként Salamon tanácsait idézi a Bölcses-

²⁹ Mark Cruse a Louvre jelentőségét összekapcsolta V. Károly azon igyekezetével, hogy Salamonhoz hasonlóvá váljon, miszerint a Louvre-ban kialakított királyi könyvtár szimbolizálta a bölcsességet, amit a király alattvalói fele prezentált. Cruse, M.: *The Louvre*, 25.

³⁰ Erről ld. Delisle, L.: *Recherche*, I–II.; Tesnière, M.-H.: *Livres et pouvoir*, 252. Korábban a királyi könyvek a Palais de la Cité-ben voltak elhelyezve. Cruse, M.: *The Louvre*, 23.

³¹ A 14. században latinról franciára fordított könyvek tömege elterjedéséről és háttéréről ld. Sherman, C. R.: *Imaging*, 3–35.

³² Ahogy Denis Foulechat fogalmazott „[...] livre, qui est appelé Policratique, pour translater de latin en françois afin que toutes gens si puissent grandement profiter.” Charles Brucker (ed.): *Denis Foulechat: Le Policratique de Jean de Salisbury (1372), livres I–III*. Genève, 1994. 85.; Ebbe a körbe sorolható még Raoul de Presles *Isten városa* fordítása: „Vous avez voulu estre translaté de latin en françois pour le profit et utilité de votre royaume, de votre peuple et de toute crestienté.” BnF. MS fr. 22912, fol. 4v.

³³ A fennmaradt kéziratokról ld. Baudouin Van den Abeele – Heinz Meyer (ed.): *Bartholomaeus Anglicus, De proprietatibus rerum*. Turnhout, 2005. 9–10.

³⁴ Bernard Ribémont (ed., trans.): *Le Livre des propriétés des choses. Une encyclopédie au XIVe siècle*. Paris, 1999. 53–56.

ség könyvéből:³⁵ a királyoknak vágyaniuk kell a bölcsességre és szeretniük kell azt, hogy ők és az utódaik örökké uralkodhassanak. Jean Corbechon szerint az összes emberi kiválóság közül az, amire egy király vágyhat, maga a tudás.³⁶ Ezt követően felsorolja az általa legbölcsebbeknek vélt személyeket, például Arisztotelészt, Ptolemaiosz királyt, Nagy Sándort, Julius Caesart, vagy Nagy Károlyt.³⁷ Majd visszatér ismét ahhoz a gondolat-hoz, hogy a bölcsességre kell a királynak leginkább vágyania. Ismét Salamonra hivatkozik mintegy keretbe foglalva ezt a visszatérő gondolatot, mivel ő is Istenhez imádkozott, hogy tudományt és bölcsességet kaphasson. Salamon méltó és hangsúlyos helyet foglal el a követendő példák között (a fordító Salamonon kívül csak Arisztotelészre hivatkozik kétszer a prologusban), az egyik első számú bölcs mintakép. Azt a híres biblikus jelene-tet is felidézi, amelyben Salamon Istenhez fordul ezen erény kiérdekléséhez. V. Károly pedig éppen azzal válik Salamonhoz hasonlóvá, hogy Jean Corbechont megbízta a fordítással annak érdekében, hogy minél több enciklopédikus jellegű szöveget olvashasson, gyűjti a tudományos könyveket, és máris a bölcsesség útjára lépett.

Donal Byrne tanulmányában kiemeli, hogy a középkori államvezetésben Salamon király általában a bölcs uralkodó archetípusa volt, de ebben a kontextusban szerinte is figyelemreméltó központi szerepe. Tehát a *Livre des propriétés des choses* előszava V. Károlyt új Salamonként prezentálja az olvasónak, aki a bölcs uralkodó ideáljává is válik: V. Károly új Salamon és egyben filozófus-uralkodó, az arisztotelészi bölcs férfi tí-pusa.³⁸ Fontosnak tartom kiemelni, hogy a fordító és az eredeti szerző prologusa ese-tében érzékelhető a kettejük gondolkodása és motivációja közötti különbség. Egyrészt természetesnek tekinthető a fordító feladata, vagyis az V. Károlyhoz címzett ajánlás, de Bartholomaeus Anglicus előszavából teljesen hiányzik a bölcs tekintélyek felsorolása, és kizárólag arra koncentrál, hogy összefoglalja munkája lényegét, amelyet a láthatatlan dolgok láthatóvá tételeként Istennek ajánl fel.³⁹ Jean Corbechon pedig ezzel szemben az enciklopédia gyakorlati oldalát emeli ki, mivel egy király kevés szabadidővel rendelke-zik, de ez a praktikus összefoglaló segíthet V. Károlynak a tanulásban. Itt felfedezhető a *prudentiára* és a *sapientiára* törekvés kettős igyekezete: Salamon a szövegben még a hagyományos bölcsesség erényét képviseli (az imádkozó Salamon utalás a korábbi felfo-

³⁵ Tesnière, M.-H.: *Livres et pouvoir royal*, 255.

³⁶ „C'est pourquoi, dans le Livre de la Sagesse, Salomon dit aux rois et aux princes: « vous qui êtes au-dessus des peuples et qui gouvernez les nations, aimez et désirez sagesse et justice afin que vous et vos descendants régniez à perpétuité ».” Majd megismétli központi tézisést, melyben szintén Salamon Istentől kapott bölcsességére hivatkozik: „[...] ce fut le cas pour le roi Salomon, qui demanda à Dieu de lui donner science et sagesse, comme il est écrit dans le troisième livre des Rois.” Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 53., 55.; Donal Byrne: *Rex imago Dei: Charles V of France and the Livre des propriétés des choses*. *Journal of Medieval History*, 7 (1981) 102.; Lusignan, S.: *La topique de la translatio studii*, 308.

³⁷ Fábíán Laura: *Modell és szent – V. Károly (1364–1380) francia király védőszentje*: Nagy Károly. In: Fedeles Tamás – Homonnai Sarolta – Hunyadi Zsolt (szerk.): *Kosztai László emlékkötet*. Szeged, 2017. (publikálás alatt).

³⁸ Byrne, D.: *Rex imago Dei*, 97–113.

³⁹ Ribémont, B.: *Le Livre des propriétés*, 56–57.

gásra, miszerint a *sapientia* egyfajta Istentől kapott ajándék⁴⁰), de a fordítás megrendelése már V. Károlyt egy *prudens* uralkodóhoz teszi hasonlóvá, aki a gyakorlatban is tett azért, hogy kiérdemelje a dicséreteket.

A második szemléltető példám V. Károly koronázásához kapcsolódik. Az egyik a francia király által utólagosan megrendelt *Koronázási Könyv* (*Livre du sacre des rois de France*⁴¹), amely az *ordó* mellett 38 miniatúrát is tartalmaz a szertartásról.⁴² A másik a már említett karmelita teológus, Jean Golein *Értekezés a felszentelésről* című munkája volt.⁴³ Ebben a szerző a koronázási szertartás egyes elemeit magyarázta. Ezenkívül az V. Károly udvarában vallott nézetekről is fontos forrás, mivel részleteket közöl a korban fontos férfiági örökösödés elméletéről vagy a Nagy Károlyhoz fűződő legendákról.⁴⁴ Jean Golein az igen népszerű liturgiát tárgyaló értekezés, Guillaume Durand, *Rationale divinorum officiorum*⁴⁵ című, francia fordításának (*Rational des divins offices*, BnF MS fr. 437⁴⁶) végére illesztette saját írását, amellyel 1374-re készült el a király megrendelésére.⁴⁷

Mivel Jean Corbechonhoz hasonlóan ő is megfogalmazott egy előszót, ráadásul mérített is belőle Jean Golein, és ennek első számú főszereplője szintén Salamon király, így elsőként erre térek ki.⁴⁸ Azok közül a művek közül, melyeknek a fordítását V. Károly rendelte meg, ez az előszó tekinthető a leginkább „salamoni” jellegűnek.⁴⁹ Jean Golein a prologusban mindenki másnál többször emlegeti Salamon királyt (Nagy Károlynál, Mózesnél, Ptolemaiosznál vagy Nagy Sándornál), aki ismételtelen minden esetben a bölcsesség mintaképe. A három fólió hosszúságú előszóban összesen hétszer nevezi meg.⁵⁰ Már a kezdő mondat is a Salamonnak tulajdonított Prédikátor könyvéből van,⁵¹ ami ele-

⁴⁰ Kelly, S.: *The New Solomon*, 268.

⁴¹ London, British Library, MS Cotton, Tiberius B. VIII, fol. 43r–74v; Jackson felsorolja a kéziratokat, melyek közül ez a kötet tartalmazza a király kézírását. Richard A. Jackson: *The Traité du sacre of Jean Golein. Proceedings of the American Philosophical Society*, 113 (1969) 307–308.

⁴² O'Meara, C. F.: *Monarchy and Consent*, 12.; Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 96–97.

⁴³ Ennek a szövegnek Marc Bloch a *Traité du sacre* címet adta, és a *Gyógyító királyok* IV. függelékében részleteket közöl Jean Golein írásából. Marc Bloch: *Gyógyító királyok*. Budapest, 2005. 379–387.

⁴⁴ A szöveget kiadta Jackson, R. A.: *The Traité du sacre*, 305–324.

⁴⁵ Anselme Davril – Timothy Thibodeau (ed.): *Guillaume Durand: Rationale divinorum officiorum*. I–II. 1995–1998.

⁴⁶ A kézirat digitalizált változata elérhető: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8447301s> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.).

⁴⁷ Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 101–102. 176. sz.

⁴⁸ BnF MS fr. 437, fol. 1r. – 3v.; Tesnière, M.-H.: *Livres et pouvoir*, 255.

⁴⁹ Boudet, J.-P.: *Le modèle*, 558.

⁵⁰ Például: „et aussi Salemon non mie tant seulement estudioit en divers livres mais en ordena plusieurs par son estude [...]” BnF MS fr. 437, fol. 2r.

⁵¹ „Fui rex Israel in Jherusalem et proposui in animo meo querere et investigare sapienter de omnibus, etc., Ecclesiastes, capitulo 1°. ce sont les paroles du tres sage roy après ce quil ot par son humble petition meu la grace de bien gouverner le pueple qui li fu donné a jugier et droiturerement justicier, en requerant a Dieu qui li avoit revelé en songe que il demandast ce quil voudroit.” BnF MS fr. 437, fol. 1r.

ve az előszó⁵² alap gondolatához kapcsolódik: a tanulás és tudás fontosságát emeli ki. Ez az előszó szinte teljes egészében a *rex sapiens* ideálja köré épült, egyrészt a bibliai idézetek miatt, mivel a fordító a Salomonnak tulajdonított Bölcsesség könyvéből (6,24) is idéz.⁵³ Másrészt, Jean Corbechon előszavához hasonlóan a felsorolt híres személyek mind a tudáshoz, a tanuláshoz vagy a bölcsességhöz kapcsolódnak, így például Nagy Károlyt és Nagy Sándort a tanítóikkal (Alcuinnal és Arisztotelésszel) együtt említi. Kiemeli, hogy az egyiptomi Ptolemaiosz király könyvtára miatt vált híressé. Mégis Salamon a legtöbbet hivatkozott példakép, és V. Károly ebben a kontextusban új Salomonná válik Jean Goleinnél. Boudet úgy véli, hogy Salamon központi szerepe ebben az előszóban egyrészt a liturgiában betöltött helyzetével függ össze, vagyis Guillaume Durand szövegével is, másrészt az *Értekezés a felszentelésről* szövegében is leírja Golein, hogy a királynak imádkoznia kell a bölcsesség elnyeréséért.⁵⁴

Az *Értekezés a felszentelésről* szövegében még több bibliai személyre hivatkozik, mint az előszóban (Ádámra, Sámuelre, Dávidra vagy Júdásra, egy esetben Mózesre), de közülük Salamont ismét kimagaslóan sokszor említi, rajta kívül Sámuel vagy Saul egy-két alkalommal, Dávidot ötször, Salamont összesen nyolcszor emeli ki, de itt már inkább bibliai citátumokként. Elsőként Salamon a francia királyok felszentelésének értelmezésekor fordul elő (Ádám, Dávid és Saul mellett). Jean Golein Salamonra mint példaértékű királyra hivatkozik, mondván a királynak templomba kell járnia, hogy úgy imádkozzon, ahogy Salamon király is először könyörgött Szűz Máriához.⁵⁵ Jelen esetben ez egy igen kivételes, és ha úgy tetszik, különös példa, mivel Salamon hitére kevés esetben szoktak hivatkozni a középkori szerzők. Köztudomású volt, hogy Salamon feleségei és ágyasai hatására (1 Kir 11,1–13) élete végén elfordult hitétől és bálványimádó lett, ezért nem ő a legkézenfekvőbb példa ebben a szöveggörnyezetben. Mindazonáltal ismét az Istentől kért bölcsesség motívuma kerül elő, amikor Jean Golein feleleveníti Salamon személyét a következő ima szakasznál (*Loroison du Roy a nostre seigneur jhesu christ*), mely a hivatalos koronázási *ordó* szövegében nem szerepel. A király eszerint Istenhez könyörög bölcsességért, tudásért, hogy jó és rossz dolgok között dönteni tudjon és népe fölött igazságosan ítélkezhesen, amit a szerző Salamon alázatosságával kapcsol össze.⁵⁶

A további esetek közül, amikor Salamont citálja Jean Golein, egyet emelnék még ki: azt a *Koronázási Könyv*ben is megjelenített pillanatot, amikor a világi és egyházi *pair*-ek körülveszik V. Károlyt. A jelenet erősen emlékezteti Jean Goleint Salamon királyra az Énekek énekéből, akit fegyveres katonák vesznek körül, miközben karjukat kinyújtva

⁵² Ld. 1. lábjegyzet.

⁵³ „Rex sapiens stabilimentum populi.” BnF MS fr. 437, fol. 1v.

⁵⁴ Boudet, J.-P.: *Le modèle*, 559.

⁵⁵ „Et doit le Roy aler a leglise pour faire son oroison en la maniere que pria le Roy salemon en disant la premiere oroison a la vierge marie.” Jackson, R.: *The Traité du sacre*, 311.

⁵⁶ „Doulez dieu Roy benigne et tout puissant sur tous empires et Royaumes mortelz qui regardastes en pitie vostre humble enfant salemon. et la donastes selonc sa petition cuer doctible et intelligence sapience et science pour savoir discerner entre bien et mal et pour son pueple jugier droiturierement.” Uo. 311.

megérintik az uralkodó fején lévő koronát, amelyet előzőleg a reimsi érsek helyezett a király fejére (fol. 59v).⁵⁷ Jean Golein úgy véli, hogy a jelenet során a királyt körülálló előkelők olyanná válnak, mint Jézus körül az apostolok (Ján. 15,15), V. Károlyt pedig Salamonhoz hasonlítja az Énekek énekéből.⁵⁸ A liturgiát alaposan ismerő Jean Golein számára sem véletlenül tűnt fel a hasonlóság V. Károly és Salamon között ezeken a jele-
neteken. Ezzel az analógiával a koronázási rítus, a *pair*-ek konszenzusát kifejező pillanat bibliai párhuzamot is elnyer, nevezetesen az Énekek énekéből. Tehát Salamon királyt a felkenés és koronázási szertartás azon részénél építették be – ezzel áthallást teremtve a két király között –, ahol egyben a *Koronázási Könyv* egyik fontos aspektusa is kirajzolódik: a ceremónián az előkelők részéről az egyetértés szimbolikus megjelenítése.⁵⁹ A középkori Salamon ábrázolások közül viszonylag ritkának tekinthető az Énekek éneke alapján bemutatott salamoni kép – szemben például az igen népszerű salamoni ítélettel. Kivételes párhuzamos példaként a reimsi székesegyház egyik üvegablakát lehet kiemelni, ahol Salamont az előkelőkkel körülvéve ábrázolták.⁶⁰

Jean Corbechon és Jean Golein szövegeikben egyértelműen Salamont állítják be követendő példának V. Károly számára. Míg a két prolóógus meglehetősen hasonlóan fogalmazza meg a bölcsesség elnyeréséért igyekvő királyideált, Jean Golein traktátusában már ritkább képeket idéz fel. Minden esetben a célja az, hogy V. Károlyt Salamonhoz hasonlóként tüntesse fel.

A bölcsék portréja: V. Károly Salamon társaságában

Bölcs Róbert a 14. századi uralkodók közül a rendkívül sok prédikációi révén is kiemelkedett, és ehhez hasonló jellegzetesség, ahogy V. Károly a megrendelésére készített kódexekben igen nagy mennyiségű portréképet készítettek.⁶¹ Ezek közül kettőt választottam

⁵⁷ A *Koronázási Könyv* szövege szerint: „Qua posita omnes pares tam clerici quam laici manum apponunt coronam et eam undique sustentant et soli pares.” MS Cotton, Tiberius B. VIII, fol. 59r. Online dokumentum: http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=cotton_ms_tiberius_b_viii_f035r (Letöltés ideje: 2016. november 18.).

⁵⁸ Jackson, R. A.: *The Traité du sacre*, 317.; O'Meara, C. F.: *Monarchy and Consent*, 124.; A bibliai idézeteknél minden esetben a Káldi-Neovulgáta magyar fordítást használom. Énekek éneke 3,7–8. „Íme, Salamon hordszéke, hatvan vitéz van körülötte Izrael erősei közül. Megannyian kardforgatók, hadban járatosak; mindnek kard van az oldalán az éj rémei miatt.” Jean Golein szavaival: „Au derrenier appelez les pers de france qui sont entour en signification des fors qui estoient entour salemon omnes tenentes gladios et ad bella doctissimi.” Jackson, R. A.: *The Traité du sacre*, 317.

⁵⁹ Richard Jackson (ed.): *Ordines Coronationis Franciae*. I–II. Philadelphia, 1995. II. 454.

⁶⁰ Meredith Parsons: King Solomon in Bed, Archbishop Hincmar, the „Ordo” of 1250, and the Stained-Glass Program of the Nave of Reims Cathedral. *Speculum*, 80 (2005) 764–801.

⁶¹ Érdemes megemlíteni, hogy a középkori portréfestészet egyik úttörő példája édesapja, II. (Jó) János portréját jelentette ekkoriban, tehát nem előzmény nélküliek V. Károly portréi. Sherman, C. R.: *The Portraits*, 73.

elemzésre, melyek olyan miniatúrákat tartalmaznak, amin Salamon és V. Károly együtt szerepelnek. Salamon király középkori ikonográfiája külön kutatás tárgyát képezhetné, de néhány vonatkozását érdemes kiemelni.⁶² Egyrészt Salamont korszakonként és területenként is eltérő módon ábrázolhatták, általános királyi attribútumai mellett (korona, jogar) a képeken hol fiatal szőke hajú férfiként szerepel szakáll nélkül, hol pedig agg, hosszú és ősz szakállú uralkodóként. Míg a IX. (Szent) Lajoshoz köthető ószövegségi ábrázolások esetén Salamon király mindig fiatal, szőke hajú férfiként látható,⁶³ addig a késő középkori példákon már több alkalommal megfigyelhető, hogy többnyire szakállal kezdték el ábrázolni, és a szőke hajú férfiból a 15. századra nagyon sok esetben idős, nagy szakállú király vált a francia ábrázolásokon.⁶⁴

Ahogy az előbbi példákon látható volt, a fordítók prologusai⁶⁵ gyakran az udvarban megfogalmazott király-ideológiai véleményekről is tanúbizonyságot szolgálnak, és több esetben az adott kódex miniatúráival, mint például a *frontispicium* képeivel együtt is lehet értelmezni ezeket. Nem csupán a szövegekben jelent meg V. Károly bölcsessége, a dedikációs portréin is sok esetben szakértőként, tudósok társaságában ábrázolták vagy könyvet olvasva.⁶⁶

Ezek körébe sorolható a *Policraticus* (BnF MS fr. 24287)⁶⁷ franciára fordítása, mely-lyel az V. Károly által megbízott ferences Denis Foulechat 1372-re készült el. A középkor egyik legjelentősebb politikaelméleti értekezéséről készített francia fordításban két V. Károlyról készített portré is található. Az első miniatúrán bölcs és tudós királyként könyvet olvasva trónol (fol. 2r) a kötet elején.⁶⁸ A kezében tartott nyitott könyv oldalán egy idézet olvasható, melyet a Salamonnak tulajdonított Sirák fiának könyvéből⁶⁹ vettek át: „Boldog az az ember, aki a bölcsességgel tölti idejét, aki annak igazsága fölött elmélkedik, és okosan fürkészi Isten gondviselését.”⁷⁰ V. Károly a kezében tartott könyvvel jelzi a kézirat vezérfonalát, amely Salamon szavaival kezdődik, miszerint a *sapientia* keresése milyen fontos, és amelynek ékes példája a francia király, aki láthatóan maga is hallgat a tanácsra. Kicsivel később (fol. 12r) viszont V. Károlyt már nem egyedül láthatjuk, hanem

⁶² Louis Réau: *Iconographie de l'art chrétien, Tome II. Iconographie de la Bible, I.: Ancien Testament*. Paris, 1956. 286–297.; Bernhard Kerber: „Salomo”. In: Engelbert Kirschbaum – Wolfgang Braunfeld (ed.): *Lexikon der christlichen Ikonographie*. I–VIII. Roma–Freiburg–Basel–Wien, 1974. IV. 15–24.

⁶³ Fábíán L.: IX. Lajos, 579–604.

⁶⁴ Például ld. Scot McKendrick – Kathleen Doyle: *Bible Manuscripts, 1400 Years of Scribes and Scripture*. London, 2007. 143.

⁶⁵ A 14. században latinról franciára fordított könyvek tömeges elterjedéséről és háttéréről ld. Sherman, C. R.: *Imaging*, 3–12.

⁶⁶ Sherman, C. R.: Representations of Charles V, 83–96.; Sherman, C. R.: *The Portraits*, 18–32.

⁶⁷ A digitalizált kézirat: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449687z> (Letöltés ideje: 2016. október 10.). Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 119–120.

⁶⁸ Boudet, J.–P.: Le modèle, 559.

⁶⁹ Más néven Ecclesiasticus, amit a keresztény egzegézisben Salamonnak tulajdonítottak és a Prédikátor könyve párjának tekintettek.

⁷⁰ Eccl. 14,22: „Beatus vir, qui in sapientia morabitur et qui in iustitia.”

egyházatyák és pogány filozófusok (Szent Jeromos, Arisztotelész, Szent Ambrus, Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston, Platón és Thálész), valamint Salamon király társaságában, akik közül csak hat szereplő látható.⁷¹ A kompozíció legtetején Krisztus jelenik meg, kezét áldásra emeli. Közvetlenül alatta jobb oldalon az egyházatyák és filozófusok egy kosárba helyezik könyveiket, ezzel is szimbolizálva, ahogy mindenki hozzájárul a tudás bővítéséhez. Mellettük baloldalt ezt a tevékenységet követi figyelemmel V. Károly, de egy másik képmezőben, egy másik térben. Egy szinttel lejjebb nemes férfiak tömege áll, öltözetükből ítélve udvari emberek, akik egymással szóba elegyedtek, és nem pillantanak fel a fejük felett zajló jelenetre. Legalul pedig egy kisebb méretű miniatúrán embertömeg tekint fel a királyra és a bölcsekre, fejük felett az alábbi felirat olvasható: „benedicta terra, cuius rex sapiens” – vagyis „áldott az a föld, akinek királya bölcs”. Ismét az látható, hogy V. Károly az oroszlános trónusán, a máig fennmaradt ún. Dagobert-trónszéken⁷² ülő tudós, bölcs király, akire – és ezzel együtt természetesen Krisztusra is – népe felnéz, mert a jó uralkodás kulcsfontosságú erényét birtokolja.

A miniatúrán Salamon király azonosítása a szakirodalomban nem teljesen egyértelmű, mivel a forrás modern kori kiadója, Charles Brucker bevezetőjében erről az ábrázolásról azt írja, hogy Jeromos nem szerepel a képen és Salamon helyett egy másik nevet olvas ki (Salvidie de Tules), de a kutatók közül egyedül ő van ezen a véleményen. Brucker úgy véli, hogy a koronás férfi a kép jobb szélén Salamon helyett Arisztotelész. Problémát jelent, hogy egyrészt az általa kiolvasott nevet nem lehet beazonosítani – ezt ő is elismeri –, ellenben Jeromos neve egyértelműen kiolvasható, másrészt a koronával ábrázolt Arisztotelész nem tekinthető megalapozott következtetésnek, figyelembe véve, hogy az antik filozófusra nem jellemző a korona viselése.⁷³ Ezért osztom Claire Richter Sherman nézetét, miszerint Salamon szerepel a képen.⁷⁴ Ezt alátámasztja az a tény, hogy a prológusban Denis Foulechat kimagaslóan sokszor, hatszor hivatkozik Salamon királyra,⁷⁵ másrészt az azonosítatlan név, amit Brucker kiolvasott, máshol nem szerepel (de például Platón és Ambrus az előszóban igen), így indokolt azt feltételezni, hogy inkább őt jelenítették meg, és nem egy teljesen ismeretlen személyt. A miniatúrán V. Károly és Salamon király kapcsolatát mutatja, hogy egymással szemben ábrázolták őket, és mindezek alapján én is arra a következtetésre jutottam, hogy itt V. Károly Salamon hagyományának folytatójaként szerepel, és a miniatúrán is csak ők ketten királyok.⁷⁶ Ezt

⁷¹ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76–77.

⁷² A 8–9. században készült, mai őrzési helye: BnF, Monnaies, Médailles et Antique, Inv. 55–651.

⁷³ Arisztotelész ábrázolására párhuzamos példa V. Károly egy másik könyve, *Az asztrológia kilenc bírāja*, ahol szintén kék kalapban vagy sapkában ábrázolták, ahogy V. Károly előtt térdepel a (fol. 10r). http://lucia.kbr.be/multi/KBR_10319Viewer/imageViewer.html (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.).

⁷⁴ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76.

⁷⁵ A *caputok* száma: 2, 14, 38, 39, 59, 70. Összehasonlításképp Denis Foulechat a legtöbbet Szent Ambrusra és Arisztotelészre hivatkozik, mindkettőjükre három esetben, a többi megemlített filozófus vagy teológus, egyházatyja egy-két alkalommal szerepel. *Denis Foulechat: Le Policratique*, 81–87.

⁷⁶ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 76.

kiegészíteném azzal, hogy mivel V. Károly fordítójának prológusa kiemelt figyelmet fordít általában véve a bölcsességre, így érthető, hogy miért Salamon az egyik legfontosabb példa e tekintetben. A tudós bölcsüket ábrázoló miniatúrán Salamon a központi figura, minden szem rá szegeződik, beleértve a túloldalon trónoló V. Károlyét is, így központi elhelyezése összhangban van a prológusban betöltött szerepével is.

Második képi példám az egyik 1370–1375 körüli években V. Károlynak készült *Bible historiale* (Bibliothèque de l’Arsenal, MS 5212).⁷⁷ Maga a kötet a Guiart des Moulins (1291–1295) által franciára fordított Biblia egyes részeit – mint például a bölcsességi könyveket vagy történeti könyveket – tartalmazza számos illusztrációval együtt. A *Bible historiale*-ok, igen nagy népszerűségnek örvendtek a 14. században.⁷⁸ V. Károly több példánnyal is rendelkezett könyvtárában a *Bible historiale* másolataiból, melyek közül az MS 5212 egyik miniatúráját elemzem, amelyen V. Károly Salamon király társaságában látható.

Az első miniatúrát Pucelle tanítványa, Jean le Noir készítette, és a mestere hagyományát folytató *grisaille* stílusú miniatúra az első fólió fél oldalát foglalja el (1r).⁷⁹ Az öt képmezőre osztott kompozíció középpontjában, a királyi megrendelés szimbólumaként V. Károly⁸⁰ térdre ereszkedve imádkozik a felette ábrázolt Szentháromsághoz, és az alábbi szöveg olvasható a fejtől kiinduló mondatszalagon: „Az okosságnak és tudománynak drága voltára taníts meg engem.” (Zsolt 119,66).⁸¹ Vagyis ezen a miniatúrán V. Károly nem a bölcsességért, hanem a tudásért, tudományért (*scientia*) imádkozik.⁸² A királyt körülvevő négy jelenet tulajdonképpen a kódex ószövetségi tartalmát foglalja össze: Mózes öt könyvét, a bölcsességi, a történeti és a prófétikus könyveket. A kódex szövege jellegéből fakadóan a Salamon királynak tulajdonított Példabeszédek könyvével kezdődik,⁸³ és a miniatúrán V. Károly ószövetségi személyekkel van körülveve (például Dávid-

⁷⁷ A digitalizált kézirat: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84581379> (Letöltés ideje: 2016. október 10.); Delisle, L.: *Recherche*, I. 152–153.; Élisabeth Taburet-Delahaye (ed.): *Paris 1400. Les arts sous Charles VI*. Paris, 2004. 49–51., 10. sz.; Françoise Baron – François Avril – Philippe Chapu (ed.): *Les fastes du Gothique: le siècle de Charles V*. Paris, 1981. 332–333., 286. sz.; François Avril: *Une Bible historiale de Charles V. Jahrbuch der Hamburger Kunstsammlungen*, 14–15 (1970) 45–76.

⁷⁸ A *Bible historiale* különböző altípusairól ld. Clive R. Sneddon: *The Old French Bible: The First Complete Vernacular Bible in Western Europe*. In: Susan Boynton – Diane J. Reilly (ed.): *The Practice of the Bible in the Middle Ages: Production, Reception, and Performance in Western Christianity*. New York, 2011. 296–314.

⁷⁹ Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 95–96., 169. sz.

⁸⁰ François Avril felhívta a figyelmet, hogy *Bible historiale* kódexben ábrázolt uralkodóra csupán két példánk van V. Károlyhoz kapcsolódóan: az elsőn még *dauphinként* festették meg (BnF MS 5707, fol. 368r), a másik az a könyv, amit Jean de Vaudetar ajándékozott neki (Hague, MMW, MS 10 B 23.). Avril, F.: *Une Bible*, 73.; <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8455785h/f741.item> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.); http://manuscripts.kb.nl/zoom/BYVANCKB%3Amimi_mmw_10b23%3Aooiv_002r (Letöltés ideje: 2016. szeptember 5.); Avril, F.: *La Librairie de Charles V*, 94–95.

⁸¹ „Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me.” (Zsolt 119/118, 66).

⁸² Avril, F.: *Une Bible*, 72.

⁸³ A két részre bontott *Bible historiale* első kötetét Avril azonosította be (Kunsthalle, Hamburg). Az ehhez hasonló két részre bontott *Bible historiale* könyvek a 14. században terjedtek el nagyobb számban, melyek a Példabeszédek könyvével kezdődnek. Avril, F.: *Une Bible*, 67.

dal is) többek között Salamon királlyal, aki a jobb felső sarokban látható. Salamon egy oroszlánokkal díszített trónszéken ül, és három mondatszalagot tart a kezében (melyek a három ószövetségi könyvet, a Példabeszédek könyvét, az Énekek énekét és a Prédikátor könyvét szimbolizálják) és mellette két nő ül. A legszélső egy kardot tart a kezében, ő testesíti meg a Bölcsesség és Sirák fia könyvét. A középen ülő nőalak kiléte bizonytalan.⁸⁴

Ez a bibliai programba illesztett devóciós kép jól illeszkedik azoknak a portréknak a sorába, amelyeken V. Károlyt az ideális és a bölcsességre törekvő uralkodóként ábrázolják.⁸⁵ A francia király tudásvágya azért kapott vallásos színezetet (ima közben könyörög a tudomány megértéséért), hogy ezáltal a bibliai bölcssekkel egyenrangú módon szólhassanak róla. Avril joggal teszi fel a kérdést: vajon merész-e azt feltételezni, hogy a királynak beleszólása volt a képi programba?⁸⁶

Ha művészeti párhuzamait keressük annak, amikor egy uralkodót tanult tudósként jelenítettek meg, példaként Bölcs Róbert egyik portréképe jöhet szóba, amelyen a megismerésért erényekkel együtt ábrázolták a 1340 körülre datálható *Malines-i Bibliában*. A kompozíció mellett nem szerepelnek bibliai idézetek, csak az alábbi lényegre törőbb megfogalmazású felirat: „Rex Robertus rex expertus in omni scientia.” Bölcs Róberttől nem állt távol, hogy szakértőként és bölcsként tüntesse fel magát, és szintén aktív támogatója volt a művészeti ágaknak.⁸⁷ Fontos kiemelni, hogy azokat a középkori uralkodókat, akik Salamont példaképként használhatták, nem jellemző, hogy együtt ábrázolták a bibliai királlyal. Ellenben gyakori megoldás lehet az uralkodó kriptoportréja, ahol kettejük ikonográfiája hasonló lehet, sugallva, hogy az éppen regnáló király Salamonhoz hasonlít.⁸⁸

A két elemzett példából levonható az a következtetés, hogy kivételes képi hagyomány alakult ki, amelyben a két bölcs uralkodó egy kompozíción belül szerepel. Mindkét esetben a kapcsolat közöttük a bölcsesség, mivel a francia király folyamatosan törekedett ismeretei bővítésére. Azonban a képek azt sugallják, hogy, közben ő maga is az általa példaképként követett tudósok és bölcsök egyikévé vált. Míg a *Bible historiale* miniatúráján mindenkitől elkülönült képtérben térdre borulva imádkozik a Szentháromsághoz a tudásért, a *Policraticus*-ban már a történelem művelt bölcsseit figyeli Salamonnal szemben. Ha nem is teljesen egy képtérben van velük, de mégis velük egy „szinten” tartózkodik.

⁸⁴ Az egész oldalas miniatura részletes ikonográfiai elemzésért ld. Avril, F.: *Une Bible*, 66–71.

⁸⁵ François Avril: *Manuscript Painting at the court of France*. London, 1978. 114–115.

⁸⁶ Avril, F.: *Une Bible*, 73.

⁸⁷ Cathleen A. Fleck: Patronage, Art, and the Anjou Bible in Angevin Naples (1266–1352). In: Lieve Watteuw – Jan Van der Stock (ed.): *The Anjou Bible a Royal Manuscript Revealed*. Peeters, 2010. 45–46.; Avril, F.: *Une Bible*, 72.; Kelly, S.: *The New Solomon*, 32.

⁸⁸ Például X. (Bölcs) Alfonz (1252–1284) a *Cantigas de Santa Maria* prologusának miniatúráján, vagy IX. Lajos és Salamon közötti ikonográfiai hasonlóság is felmerülhet. Boudet, J.-P.: *Le modèle*, 547.; Fábíán, L.: IX. Lajos, 588–595.; valamint ebbe a körbe sorolhatóak IV. Károly császár kriptoportréi, ld. 4. l.

„*Le roy astrologien*”⁸⁹

Röviden érdemes kitérni a középkori Salamon-hagyomány egy sajátos szegmensére, azokra az asztrológiai és mágikus jellegű szövegekre, melyeket a legendák Salamon királynak tulajdonítanak,⁹⁰ mivel ezek közül V. Károly könyvtárában több munka is megtalálható volt. A középkorban Salamonról egy összetett kép alakult ki, melybe a bibliai király mágikus hatalma is beletartozott, és az uralkodók számára ez az aspektusa is ismert volt. V. Károly nem csupán a Bibliából ismert Salamon-tradíció ápolását karolta fel. Ugyan az asztrológia nem volt ismeretlen terület a középkori udvarokban, mégis a 14–15. században komoly fellendülés indult meg a tudományterületen. Ez V. Károly udvarában is jellemző volt, a király is aktívan támogatta az asztronómiát és az asztrológiát, könyvtárában is számos ilyen tematikájú kötet állt a rendelkezésére.⁹¹ Sherman fontos észrevétele, hogy V. Károly trónra kerülése előtt leginkább az asztrológiai jellegű munkák gyűjtését szorgalmazta, tehát már viszonylag korán kialakult érdeklődése ezek iránt.⁹² A hagyományosnak tekinthető jogi munkák mellett így az asztrológia tudománya is beépült udvara kulturális életébe, melyben Jean-Patrice Boudet szerint V. Károlyt a 13. századi X. Alfonz példája is inspirálta a lefordított asztronómiai-asztrológiai vonatkozású könyveivel és a mágikus Salamon-imázs kultiválásával.⁹³

Salamon bölcsességéről az ókortól kezdve gyanakodva tekintő hagyomány úgy tartotta, hogy Salamon király különleges képességeire a mágia segítségével tett szert. Az erről értekező munkákban Salamon feltűnik démonidézőként, asztrológusként, ördögűzőként és általában a titkos isteni tudás birtokosaként is. Többek között ilyen volt a *Liber Razielis*⁹⁴, az *Ars Notoria*⁹⁵, és a *De quattuor annulis (les Anneaux Salmon)*,⁹⁶ amelyekből

⁸⁹ Ez az elnevezés Christine de Pisantól származik. Solente, S.: *Le Livre des fais*, II. 15–19.

⁹⁰ Lynn Thorndike: *A History of Magic and Experimental Science*. I–VIII. New York, 1923–1958. II. 279.; Jean-Patrice Boudet: *Entre science et nigromance, astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XII–XVe siècle)*. Paris, 2006. 137–138., 145–153.

⁹¹ Delisle, L.: *Recherche*, I. 38.; V. Károly halálakor könyvtár állományának nagyjából 8%-át asztrológiai jellegű munkák alkották. Boudet, J.–P.: *Entre science*, 303–305.; Thorndike, L.: *A History of Magic*, III. 585–589.

⁹² Sherman, C. R.: *Imaging*, 7.; Delisle, L.: *Recherche*, II., 95–120.

⁹³ V. Károly 1373–1380 közötti inventáriumából kiderül, hogy több, Salamonhoz kötődő munkája is volt. Boudet, J.–P.: *Le modèle*, 560.

⁹⁴ A *Liber Razel* eredetileg egy héber nyelvű mágikus munka (*Sefer Razi'el ha-Malakh*) latin nyelvre lefordított változata. A történet szerint miután Isten kiűzte Ádámot a Paradicsomból, három nappal később Razi'el angyal Ádámnak adott egy mágikus könyvet, mely a teremtés misztériumáról szólt. Boudet, J.–P.: *Entre science*, 195–197.; Delisle, L.: *Recherche*, II., 115., 699. sz.

⁹⁵ Népszerű középkori mágikus szöveg, rituális szertartások, imák és idézések mágiatípusának alapszövegét tartalmazza, mely így szertartások útján az intellektuális tökéletesedést ígéri az olvasónak. Láng Benedek: *Mágia a középkorban*. Budapest, 2007. 48–49., 110–112.; Thorndike, L.: *A History of Magic*, II. 279–289.; Delisle, L.: *Recherche*, II. 117., 710–714. sz.

⁹⁶ Már a 13. században is ismert volt Párizsban, Guillaume d'Auvergne püspök elítélően írt a Salamonhoz kötődő mágikus szövegről. A *De quattuor annulis* Salamon tanítványainak tulajdonítják, és Guillaume

V. Károlynak több példánya is volt. Udvarában gyakran értekezett asztrológusokkal, és meg is fogadta jóslataikat döntéshozatalai során, így például Christine de Pisan apja, Thomas de Pisan is szolgálta őt.⁹⁷ Ennek egyik képi példája, ahogy V. Károlyt tudósokkal egyenrangú félként ábrázolják a *Le livre des neuf anciens juges d'astrologie*-ban, (*Liber novem judicum*) melynek fordítása 1361-ben, még V. Károly trónra kerülése előtt készült el.⁹⁸ A kötetben található egy miniatúra (fol. 10r), amelyen Károly *dauphinként* orosz-lános trónszékén ülve tudós vitát folytat a kilenc bírával. Mindez a bölcs király tudományos érdeklődését és egyenrangúságát szimbolizálja a tudós mesterekkel, akik közül csak a legelöl álló Arisztotelész neve olvasható ki.⁹⁹ Így nem csupán az asztrológiát támogató intézkedéseivel, de az általa gyűjtött mágikus-asztrológiai Salamon könyvekkel is támogatta a tudás megszerzésére irányuló ambivalens megítélésű módszert is, melynek szintén elhíresült szimbóluma volt Salamon.

A nosztalgikus visszaemlékezések – Eustache Deschamps és Philippe de Mézières

V. Károly halálával tehát nem szűnt meg a bölcsességét és erényeit magasztaló légkör, sőt, a hasonlatok még közvetlenebbé váltak elhunytát követően, és elszakadtak attól a csoporttól, amelyeket V. Károly rendelt meg. Erre jó példa az udvari költő Eustache Deschamps,¹⁰⁰ aki 1368-tól szintén a király szolgálatában állt, és egyik alkotásában megörököltette a „bölcs uralkodó” hírnevét és több ízben is Salamonhoz hasonlította őt. Kezéssel a király 1380-ban bekövetkezett halála után egyik V. Károlyt dicsőítő költeményében, melyben a múlt kiváló példaképeit idézi fel, elsőként Salamonhoz hasonlítja tudása miatt: „A Salomon puet estre comparez pour son savoir [...]”.¹⁰¹ Deschamps három költeményben is meggyászolta V. Károly halálát (számozás: 164., 165., 166.). Ezek közül a második kiemeli a király bölcsességét, hogy a külső és belső megpróbáltatások ellenére királyságát megerősítette és építkezéseivel is növelte a jólétet, mindezt azzal kezdve, hogy egyesek Salomonnak is hívhatják.¹⁰²

d'Auvergne *Idea Salomonis* néven említi, amelynek megrajzott figurája démonidézésre szolgál, és arról értekezik, hogyan kell mágikus gyűrűt készíteni a szertartáshoz. Delisle, L.: *Recherche*, II., 15., 71. sz., 128. 789. sz.; Klaniczay G.: A királyi bölcsesség, 39–40.; Fábán L.: IX. Lajos, 598.

⁹⁷ Boudet, J.–P.: *Le modèle*, 555–557., 560.

⁹⁸ A kézirat digitalizált változata: http://lucia.kbr.be/multi/KBR_10319Viewer/imageViewer.html (Letöltés ideje: 2016. november 22.).

⁹⁹ Sherman, C. R.: *The Portraits*, 18–19.

¹⁰⁰ Deborah M. Sinnreich-Levi – Ian S. Laurie (ed.): *Eustache Deschamps: Selected Poems*. Routledge, 2003. 1–20.

¹⁰¹ Queux de Saint-Hilaire – G. Raynaud (ed.): *Eustache Deschamps: Oeuvres complètes*. I–XI. Paris, 1878–1904. III. 239. Balade CCCCXXXII, v. 9–12.

¹⁰² „L'en le pouoit figurer Salemon,/ Car moult souffrit tant d'autrui com des siens,/ Et par son sens acrut sa region/ Et a son temps amassa moult de biens./ Chasteaux fonda.” Eustache Deschamps: *Oeuvres complètes*, I. 295–296. Balade CLXV, v. 11–15., I. 296.; Cruse, M.: *The Louvre*, 26.

Kissé eltávolodva V. Károly személyes megrendeléseitől, de az udvari környezetnél és a hozzá kapcsolódó forrásoknál maradván végül érdemes kitérni még egy sajátos műre, amelyben a szerző V. Károly halála után pár évtizeddel a francia király bölcsességét szintén Salamonéhoz hasonlította. Philippe de Mézières-ről (1327–1405) van szó, aki V. Károly és később VI. Károly alatt töltött be udvari szolgálatot. 1389-ben fejezte be a VI. Károlynak címzett *Öreg zarándok álma* (*Le songe du vieil pèlerin*)¹⁰³ című írását.¹⁰⁴ Ebben egy világutazás allegorikus-morális keretében mutatja be a 14. századi Európa történetét, melyben az ószövegségi vonatkozásoknak fontos szerepe van. V. Károly visszatérő szereplője a műnek. Philippe de Mézières a későbbi VI. Károly nevelője is volt, de 1380-ban V. Károly halálakor elhagyta az udvart és csak kilenc évvel később tért vissza. Útjai során megjárta Jeruzsálemet és Ciprust is, ami jelentősen befolyásolta, hogy a későbbiekben a keresztes eszme lelkes támogatója volt. Az évek során több uralkodónál teljesített diplomáciai szolgálatot. A Lusignan-házból származó I. Péter ciprusi király (1359–1369) nagy hatást gyakorolt rá: jó barátok is lettek, Philippe de Mézières az általam elemzett írásában gyakran hivatkozott rá. Miután visszatért a francia udvarba, a királyság erkölcsi reformját tartotta legfontosabbnak, mivel nélküle a Szentföld felszabadítása nem lehetséges. A mű az előszót követően három könyvből áll, és mivel a szerző legfontosabb szempontja egy keresztes hadjárat előmozdítása, így ez a szempont az általa gyakran használt példaképeket is befolyásolta. Az első könyvben a Zarándok leírja vándorlását az Igazság királynő és társai, Béke, Könyörületesség, Igazságosság, Jó Remény, Égő Vágy kíséretében azzal a céllal, hogy Szeretetet és Bölcsességet felleljék. A második könyvben Párizsba érkezésüket beszéli el a szerző, egyúttal pedig bemutatja a Francia Királyságot is.¹⁰⁵ A harmadik könyv a francia király személyével, kötelességeivel foglalkozik. Ebben található a legtöbb Salamonra vonatkozó megjegyzés, ahol nemcsak valamelyik bibliai könyvből idéz a szerző.

Az allegorikus alakok mellett Philippe de Mézières több hősi példaképet is emleget, melyek között keverednek a történelmi és biblikus személyek. Például fontos volt számára barátja, Péter ciprusi király is, ezért gyakran előfordul, hogy *exemplum*ként mutatja be.¹⁰⁶ Több esetben Salamon király is előkerül, ezek közül kettőt emelek ki. Az első esetben az általa igen tisztelt V. Károllyal összefüggésben emlegeti. Ebben a szakaszban Philippe de Mézières a keresztények közti béke fenntartásának fontosságáról ír, és azt tanácsolja VI. Károlynak – akinek egyébként az egész mű szól és akiről a fiatal Mózesként („jeune Moïse”) beszél –, hogy kötelessége békét teremtenie a keresztények között. Példaként kiemeli apját, V. Károlyt, akivel egy közös lovaglás során beszélgettek az egyház-

¹⁰³ G. W. Coopland (ed.): Philippe de Mézières: *Le songe du vieil pèlerin*. I–II. London, 1969.

¹⁰⁴ Krynen, J.: *L'empire du roi*, 195–199.

¹⁰⁵ Dora M. Bell: *L'idéal éthique de la royauté en France au Moyen Age*. Paris, 1962. 75–79.

¹⁰⁶ Kevin Brownlee: The Figure of Peter I and the Status of Cyprus in *Le songe du vieil pèlerin*: Crusade Ideology, Salvation History, and Authorial Self-Representation. In: Renate Blumenfeld-Kosinski – Kiril Petkov (ed.): *Philippe de Mézières and His Age. Piety and Politics in the Fourteenth Century*. Leiden, 2012. 165–188.

szakadás előtt. V. Károlyra kétszer is úgy hivatkozik, mint az igen bölcs *prudhomme*-ra, az áhítatos Salamonra, akit Isten szeretete fűtött.¹⁰⁷

Egy másik történetben Nagy Károllyal együtt Salamon szintén példamutató királyként kerül szóba, mivel – a kor (keresztény) értelmezési hagyományával egybehangzó érvelése szerint – már az Énekek énekében is látszik, hogy Salamon mindig ügyelt arra, hogy katonák vigyázzanak rá éjjel-nappal. Ez azért fontos, mert Philippe de Mézières ennél a résznél ugyanakkor negatív ellenpéldaként leír egy történetet, melyben a ciprusi király, I. Péter, elutasította az állandó fegyveres védelmet, annak ellenére, hogy barátja többször is figyelmeztette az ebből fakadó veszélyekre. A felelőtlen döntés következtében a királyt egyik éjjel álmában meggyilkolták.¹⁰⁸ Kevin Brownlee mindezek alapján úgy véli, hogy Philippe de Mézières ebben a kontextusban VI. Károlyra már egy új Nagy Károlyként és Salamonként tekint, mivel a hadvezér és a bölcs uralkodó együtt egy előrelátó kereszties hadvezér képét mutatja.¹⁰⁹

Az előrelátás mint fontos politikai erény szintén egybevág az általános elvárások egyikével a 14. századi politikai gondolkodásban, amiről a bevezetőmben szóltam. Philippe de Mézières ebben az esetben Salamonnál az előrelátásra való igyekezetet újításként összekapcsolja a bölcsességgel. Ebben a szövegben így ismét megjelenik az a korabeli, politikaelméleti elképzelés, hogy ugyan VI. Károly a törvényes trónörökös, de a jó kormányzás biztosításához ez nem elegendő, hanem megfelelően kell élni és kormányozni; ezekhez nyújt példaképeket Philippe de Mézières. Annak ellenére, hogy a szerző elsősorban a lovagias és kereszties harcokban való aktív részvételre serkentő példaképeket (mint Dávid királyt, Nagy Károlyt, Szent Lajost) említette, Salamon király a bölcs francia uralkodóval, V. Károllyal összefüggésben szintén megjelenik nála. VI. Károly esetében pedig azt sugallta, hogy ő lesz a következő ezek sorában. Salamon itt már egyáltalán nem a béke szimbóluma, mint a kora középkorban, ahogy akár a 727 körül íródott *Liber Historiae Francorum* szövegében, melyben Dagobert királyt békeszerető természete miatt hasonló Salamonhoz: „Ipse pacificus, velut Salomon [...].”¹¹⁰ Röviden utalva a korábbiakban megfogalmazott módszertani eljárásra – nem hagyható figyelmen kívül, hogy sok esetben Salamon szavainak vagy tetteinek felidézése nem köthető össze konkrét politikai utalással – látható, hogy Philippe de Mézières egyáltalán nem sorolja Salamon királyt a rossz uralkodók közé, általában a bölcsességét emlegeti, és az általa kedvelt V. Károlyt is hozzá hasonlítja. Tehát a nosztalgia légkörében kialakult szövegekben már V. Károly személyes megrendelésétől függetlenül látható, hogy azok körében, akik személyesen is ismerték, mind Salamonhoz hasonlították a francia uralkodót.

¹⁰⁷ Coopland, G. W.: Philippe de Mézières, II. 296.

¹⁰⁸ Uo. II. 219–220.

¹⁰⁹ Brownlee, K.: The Figure of Peter I, 165–188.

¹¹⁰ Liber historiae Francorum. In: MGH SS Rer. Merov. 314.; Kershaw, P.: *Peaceful Kings*, 129., 56–58.

Összegzés

Tanulmányomban azt a kérdést jártam körül, hogy az egyik legbölcsebbként ismert középkori uralkodó, V. Károly hogyan építette be reprezentációjába a bölcsesség fő királyi példaképét, Salamont. Ennek során kronológiai és tematikus sorrendben a teljességre törekedve összegyűjtöttem azokat a forrásokat, ahol burkolt vagy nyílt formában a szerzők, művészek párhuzamot vontak kettejük között. A korabeli elvárások, jelesül az, hogy a király bővítse ismereteit, bizonyosan jellemezték V. Károly uralkodását, mivel a király minden területen támogatta a tudományokat és művészeteket. Az általa megrendelt fordítások prologusaiban a szerzők példaképként sorolják Salamon méltó tetteit és szavait, melyek végére az az összkép alakul ki, hogy V. Károly is egy új Salamon. A művészi megrendelésein V. Károly előszeretettel festettette meg magát tudósok és bölcsek társaságában: a *Policraticus* miniatúrája ennek az egyik leglátványosabb példája, ahol Salamonnal együtt ketten bölcs királyként mutatkoznak. A másik gyakori motívum, hogy a király imádkozva a bölcsességre vágyakozik.

Az V. Károly halálát követő pár évtizedben kialakuló nosztalgikus hangulatban – amelyben közrejátszott az utódon, VI. Károlyon eluralkodó örület és a százéves háború újabb katasztrofális szakasza – továbbra is fennmaradt az elhunyt király „új Salamon” imázsa. Ha összevetjük a korabeli királyideál elvárásokat V. Károly kultúrpolitikájával, személyes motivációival és általában véve reprezentációjával, akkor látható, hogy a tudásra és a gyakorlati *prudentiára* való törekvés jelen esetben egybeesik. V. Károly mindent elkövetett, hogy „bölcsként” kormányozza országát, és ezt megfelelő módon láttassa is alattvalóival. Ennek egyik eszköze az volt, hogy a korábbi uralkodói, így a salamoni mintákat is felhasználta. Bölcs Róberttel ellentétben ő nem nevezte magát oly nyíltan új Salomonnak,¹¹¹ de uralma alatt a virágzó kulturális és művészeti élet, hatékony hatalomgyakorlása mind Salamonhoz tették hasonlónvá, melyet a halálát követő évek nosztalgikus hangulata már határozottan ki is domborított.

¹¹¹ Kelly, S.: *The New Solomon*, 176–177., 222.

A FOURTEENTH-CENTURY NEW SOLOMON: KING CHARLES V 'THE WISE'

For medieval rulers, the biblical King Solomon was always an essential and ideal model for royal wisdom. My paper aims to examine the wise Charles V of France's (1364–1380) representation from this Solomonic aspect. How was he compared by his contemporaries to King Solomon and how did he want to be like him in his representation? Charles V always aspired to be wise in his cultural politics and several things reflect this desire: the Louvre royal library, the illuminated manuscripts and translations to French in which he was portrayed as a learned king, and his patronage of astrology. Some of his commissions to translate books into French contain this symbolism, where the authors like Jean Corbechon and Jean Golein compared Charles V to Solomon. In the visual arts, two manuscripts contain Charles's portrait in the company of Solomon - in the French version of the *Policraticus* and in a *Bible historiale*. After the death of Charles V, contemporaries started to think of his rule with nostalgia, and called him *le saige Salomon*, like Eustache Deschamps and Philippe de Mézières. However, he never called himself a new Solomon in contrast with Robert the Wise in his preaching. Charles V with his ruling strategy, supporting culture, collecting and commissioning of lavishly illuminated manuscripts, become one of the most wise kings in the Middle Ages. He became a new Solomon.

Keywords: Charles V of France, new Solomon, royal representation, Old Testament